

Ситий І. М. Козацька Україна: печатки, герби, знаки та емблеми кінця XVI-XVIII століть. – Київ: Темпора, 2017. – 972 с.

Видавництво «Темпора» цьогоріч порадувало потужною джерелознавчою працею Ігоря Ситого «Козацька Україна: печатки, герби, знаки та емблеми кінця XVI-XVIII століть» (Київ, 2017. – 972 с., іл.). Завдяки якісним кольоровим ілюстраціям (понад 1000 зображень печаток, гербів!), глибокому науковому аналізу дослідника монографія стала по-справжньому вартісною не тільки у ціновому плані, а й на-самперед як студія, висоту значимості якої, схоже, навряд чи вдасться комусь подолати. Зрозуміло, в архівах, напевно, є ще багато незнайдених печаток. І вони у майбутньому ще стануть об'єктом вивчення істориків. Але, мабуть, усе це віднайдене дасть імпульс для написання лише невеликих досліджень, статей. Після монографії багатолітнього співробітника Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського, кандидата історичних наук І. Ситого, напевне, важко буде подати узагальнюючу працю з якимись кардинальними відкриттями та новим поглядом на тему. Адже обсяг масиву документального матеріалу, розшуканого, опрацьованого чернігівським архівістом, археографом, і вражає, і дає методологію розпізнання кожного наступного віднайденого «печаткового» свідчення XVI-XVIII століть.

Зазначимо, що джерельну базу дослідження склали виявлені автором:

845 печаток (**1832** відбитки та штемпелі у колекціях Чернігівського обласного історичного музею ім. В. В. Тарновського;

621 печатка у зібранні документів Державного архіву Чернігівської області;

17 печаток у Музеї історичних коштовностей України, Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику, Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Центральному державному історичному архіві України (м. Київ), збірках приватних колекціонерів. Крім цього, у поле зору дослідника потрапили понад **600** печаток з архівних та музейних фондів України, Росії, Білорусі, Польщі, Швеції.

Така велика кількість розглянутих сфрагістичних пам'яток на сьогодні є поки єдиною. При цьому дослідник, як мовиться, «помацав» кожен відбиток, зробив відповідні виміри, зафіксував усі дрібні деталі, розшифрував написи і вже на основі цієї конкретики робив певні висновки, узагальнення. Зауважимо, що багатьом сучасним дослідженням якраз і бракує останнього, адже часто стикаємося з бідністю фактажу, натомість маємо справу із багатослів'ям трактувань певних явищ, процесів. При вивченні життя України XVI-XVIII століть треба скрупульозніше вивчати невеличкі проміжки часу. Так, скажімо, в 1690-их роках майже щороку на з'їзди збиралися старшина, представники полків, міського самоврядування, щоб змінити чи поліпшити правила, закони життя Гетьманщини. А скільки маємо статей, книг про певні явища, тенденції, котрі, ніби розмножені під копірку, «мандрують» з одного століття в інше. Насправді це не так. Навіть у часи правління кожного окремого гетьмана у багатьох сферах життя були істотні відмінності. Радує, що І. Ситий, хоч і взявся за дослідження печаток трьох століть, усе ж за рахунок детального вивчення сфрагістичної практики кожного десятиліття, як на нашу думку, тонко підмітив ці відмінності, показав розвиток уживання козацької символіки.

Вивчення доби Гетьманщини ще триває. Ми маємо ще тільки «каркас» цієї історії. І тут важливі саме ось такі «вузкопрофільні» дослідження, які додають чимало нового у розумінні того, якими були побут, повсякденне життя старшини, козацтва Старої України.

Останнім часом з'явилися наукові праці про одяг козацької старшини (Є. Сла-

вугиця, В. Зайченко), козацькі шаблі (Д. Тоїчка), гармати (О. Мальченка), прапори, клейноди (Ю. Савчука, О. Морозова) та ін.

Сфрагісти також були прикметним обов'язковим елементом становлення суспільного життя козацької держави. Проте все їх різноманіття залишається малодослідженим, а це заважає змалювати повноцінну картину громадсько-політичного життя Гетьманщини — однієї з історичних форм української державності. У дослідженні простежено історію сфрагістичних пам'яток Гетьманщини від державних до корпоративних та особистих, встановлено їхні загальні та відмінні риси, проведено аналіз основних суспільно-політичних закономірностей функціонування печаток Козацької доби та подано їхню характеристику як особливого різновиду пам'яток матеріальної культури.

Автор монографії, досліджуючи печатки доби Гетьманщини та пов'язані з ними емблеми, знаки й символи, зробив ґрунтовний аналіз сфрагістичного законодавства Гетьманщини, віднайшов цікаві матеріали про техніку виготовлення печаток із різних матеріалів. І. Ситий оприлюднив усю нині відому інформацію про печатки гетьманів та генеральної старшини. Цікава і його версія про те, що на печатці Івана Мазепи зображений сам гетьман (с. 149).

Вражає також зібраний автором фактаж про печатки полкової, сотенної старшини та особливо рядових козаків. Досить детально історик проаналізував великий масив сфрагістів міст, міських урядовців, цехів. Інтерес викликає і його класифікація печаток вищих церковних інституцій, духовних ієрархів, навчальних закладів тієї доби.

Територіальні межі праці визначаються традиційним для історіографії розумінням під Гетьманщиною територію Лівобережної України. Для порівняння залучений також матеріал Правобережжя, Слобожанщини, Запорозжя та інших територій.

На нашу думку, монографія Ігоря Ситого «Козацька Україна: печатки, герби, знаки та емблеми кінця XVI-XVIII століть» стала справжньою неординарною науковою подією в Україні. Подібного масштабу глибини дослідження поки що не оприлюднив і жоден чернігівський історик.

І. Ситий презентує свою книгу в Чернігівському історичному музеї імені В. В. Тарновського.

Результати дослідження упевнюють, що печатки Козацької доби — це багатогранне історичне джерело, котре має бути залучене до всебічного та глибокого вивчення Гетьманщини як у царині політики, так і суспільства, культури, історії окремих станів тощо. Оприлюднений І. Ситим багатий матеріал буде цінним і для розвитку таких суміжних історичних дисциплін, як генеалогія, геральдика, символіка, емблематика, палеографія, дипломатика.

Зазначимо, що ця дуже актуальна в історіографії України

робота схвалена до друку рішенням Вченої ради Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Рецензентами праці виступили доктори історичних наук Андрій Гречило (Львів), Сергій Леп'явко (Чернігів), Юрій Мицик (Київ).

Монографія набула солідного презентаційного вигляду завдяки зусиллям головного редактора видання, директора видавництва «Темпора» Юлії Олійник, завдяки якій якісно опрацьований складний текст, а сотні відбитків печаток подано так, ніби маємо справу з оригіналами джерельних матеріалів.

Сергій ПАВЛЕНКО